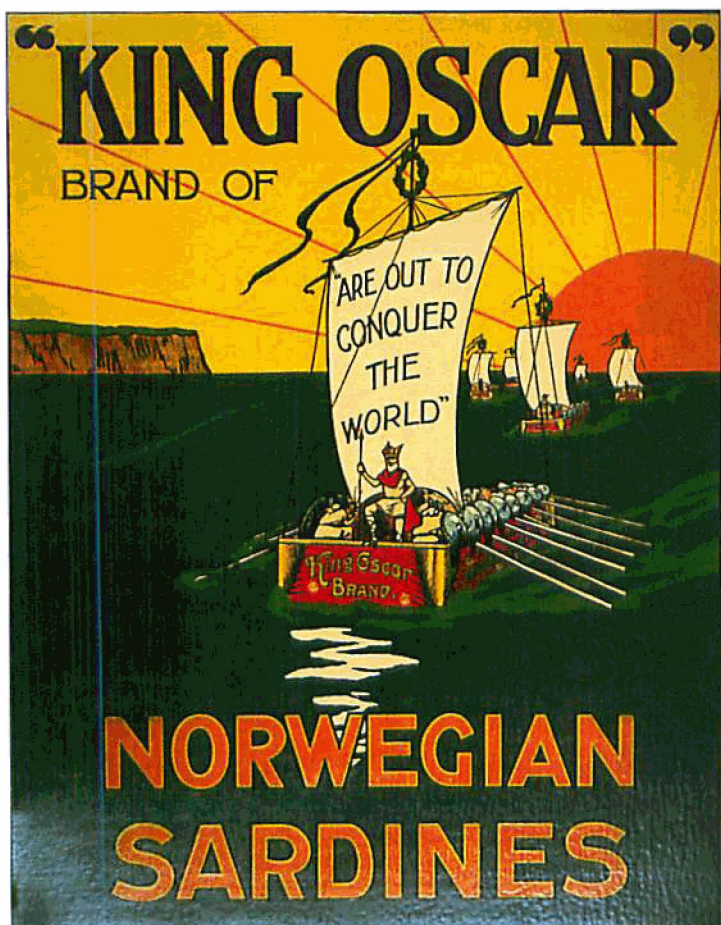


Piers Crocker

«To conquer the world?»

Markedsføring av norske sardiner
til utlandet 1841–1920



Uttrykket «To Conquer the World» er tatt fra en av firmaet Christian Bjellands reklamer fra ca. 1911 (fig. 1.). Christian Bjelland etablerte sin første hermetikkfabrikk i Stavanger i 1893, og firmaet vokste, slik at fabrikk nr. 2 var i drift i 1898; nr. 3 ble kjøpt i 1902, nr. 4 i 1905, nr. 5 (på Skånevik) i 1908, nr. 6 i 1909, nr. 7 (i Skudeneshavn) i 1904. På den tiden hadde derfor Christian Bjelland & Co. A/S 7 fabrikker samt et trykkeri (1911) – foruten filialer i Göteborg, Lysekil og Hamburg¹ – og han hadde kapasitet til å produsere omtrent 10 millioner sardinesker årlig. (Fem år senere, med 13 fabrikker, hevdet han å ha en «Annual output (of) 20 million tins».)² I året 1912 eksporterte hele Norge «ca. 50 millioner sardinæsker».³ Tre år senere ble 350 millioner esker eksportert fra Stavanger alene. Det har ofte blitt sagt at veksten i hermetikkindustrien på den tiden var fenomenal, og den var det, men i hvilken grad kan man snakke om at verden ble beseiret? Det er dette spørsmålet denne artikkelen prøver å besvare.

Vedlagt finnes en oversikt over norske firma som deltok ved internasjonale handelsutstillinger i perioden 1865–1911. Det viser både det store antallet firmaer som deltok, medaljene som ble vunnet og hva slags varer som ble utstilt. Resultatene er imponerende. Kildene til disse opplysninger er først og fremst selve medaljene som finnes i museets samlinger, noen brev-hoder som viser medaljer og utstillingsberetninger, samt et par artikler av C. F. Kolderup.⁴

Markedsføring av hermetikkprodukter

Hermetikkindustrien hadde sin bakgrunn i salting og eksport av sild, slik at man ikke kan snakke om en industri som vokste ut fra ingenting. Markedsføringsnettverket var derfor til en viss grad på plass. Men det er aldri lett å introdusere et nytt produkt på markedet, og dette var enda mer tilfelle før de elektroniske media kom i bruk. På slutten av 1800-tallet reklamerte man vanligvis for et produkt enten muntlig, ved plakater, eller med vareprøver. Man hadde også en annen reklamemetode som var ganske viktig fordi den nådde et stort publikum: internasjonale utstillinger, spesielt handelsutstillinger.

Vi skal se nærmere på alle disse markedsføringsmetodene i et forsøk på å undersøke i hvilken grad verden ble «beseiret», eller i det minste påvirket, av «Røgede norske sardiner».

Tittelside:

Fig. 1: Plakaten «To Conquer the World», utgitt av Chr. Bjelland, ca. 1911. (Norsk Hermetikkmuseum)

Fig. 1: Advertisement «To Conquer the World», published by Christian Bjelland, c. 1911.

Muntlig reklame

Om muntlig reklame er det vanskelig å si noe konkret. Det ligger i sakens natur at nesten alle sporene fra den tidligste perioden er forsvunnet. Vi har en god del besøkende på Hermetikk-museet som kan huske visse varemerker fra «gamle dager», spesielt «Skippers» og «Mermaid» som ble eksportert til England, og naturligvis «Mannen med Fisken» i Norge. Siden folk ennå kan huske disse merkene, må de ha likt dem svært godt, og det er rimelig å tro at de også kan ha anbefalt dem til andre.

Plakater

Vi har tre hovedtyper av plakater: store plakater (utenpå fabrikkene, i eller på tog, trikk, buss osv.); mellomstore plakater, som ble brukt i butikker;⁵ og etiketter (iddisar), som egentlig er små reklameplakater.

Av de store plakatene er det svært få konkrete eksemplarer tilbake. Men på Hermetikk-museet har vi et bilde (fig. 2) fra Johannesburgs gater, der en trikk har et digert reklameskilt med ordene «Ask your grocer for the famous Boe Smoked Sild». På museet har vi også noen tegninger (fig. 8) (utgitt av Christian Bjelland & Co. A/S) som viser plakater for «Bjellands hermetik (således)» eller «Bjellands Fiskeboller» inne i en trikk og på en fabrikkvegg.⁶ Bildene kan tidsfestes til 1920-årene.

Hermetikkfabrikker hadde naturligvis fabrikknavnet malt i så store bokstaver som mulig på veggen eller veggene. Stavanger Preserving,⁷ Concord Canning,⁸ Hermes Canning⁹ og



Fig. 2: Trikk i Johannesburg med en reklame for norske sild. (Norsk Hermetikkmuseum)

Fig. 2: Tram in Johannesburg with an advertisement for Norwegian herrings.

Ronneberg Preserving¹⁰ er noen gode eksempler. Disse skiltene nevnte aldri særskilte produkter, men tjente til å gjøre fabrikkens navn bedre kjent.

Fra utlandet har vi et foto av Angus Watsons første butikk i Newcastle-upon-Tyne, Storbritannia. I Watsons butikkvindu sto det et reklameskilt, ca. 2 meter langt og 90 cm høyt, med ordene «Distributing Centre for Skipper Sardines».¹¹

Av mellomstore plakater har Hermetikk-museet 3 emaljerte metallskilt (77,5 x 58 cm) fra Johs. Mæland (fig. 3). De reklamerer for forskjellige produkter fra fabrikk.

Iddisar/etiketter

Ordet «iddis» er velkjent blant stavangerfolk, og noen regner med at det kommer fra forkortning av ordet «etikett». De første etikettene var «sarietiketter», eller side-etiketter, som kom i bruk i 1880-årene. Lokketiketter kom snart etter. De tidligste etikettene brukte farget papir – oftest rødt – som bakgrunn, med blekk i to farger. Men «ved århundreskiftet ble de fargerike og forseggjorte iddisane vanlige, og antall motiv økte raskt sammen med økningen i tallet på fabrikker.»¹² Rent bortsett fra iddisanes rolle som iøynefallende småreklame på varer til salgs, kunne iddisar (etiketter) også bli brukt som reklame i en mer tredimensjonal form: som en vareutstilling i en butikk. Fabrikkene produserte tomme bokser til slikt bruk. Hermetikk-museet har et komplett sett av Bjellands produkter fra 1930-tallet, og flere fra Stavanger Preserving Co. Disse tomme boksene kunne også brukes på internasjonale handelsutstillinger (se under).



Fig. 3: Stort reklameskilt, Johs. Mæland. (Norsk Hermetikk-museum)

Fig. 3: Large advertising sign, Johs. Mæland.

Hermetikkindustrien og sjøfarten: tidlige dager

Vi kan se en forbindelse mellom utviklingen i sardinindustrien og sjøfarten når det gjelder Christian August Thorne, som etablerte sin første hermetikkfabrikk i 1841 i Drammen, senere (1864) flyttet han til Moss. Det ble skrevet om ham at: «Saavel den svenske som den norske marine giver ham aarlig store bestillinger, og de fleste rederier forsyner langveisfarende fartøier med Thorneske produkter. Hans første leverancer var til dampbaaten «Sofie»s (Kapt. Baron Otter) Spitsbergentur 1868... En mengde daaser sælges til utenlandske turister, der færdes i vort land, og det er sikkert nok, at disse retter maatte kunne tilfredstille en Brilat-

Savarin». ¹³ Det at Thorne leverte varer til skipsfarten er ikke så overraskende når vi vet at Thorne selv hadde reist til sjøs som ung gutt (selv om han ganske raskt bestemte seg for ikke fortsette som sjømann). ¹⁴

Litt senere kommer vi over Haktor Thorsen fra Sunde (i Sunnhordland), som i 1870 hadde reist til Frankrike «for å lære seg den franske måten å laga sardiner på». ¹⁵ I 1886 reiste han til Sverige «og kom heim med ein falsemaskin». ¹⁶ Han hadde altså en del kunnskap og erfaring fra utlandet. Naturligvis vet vi ikke om han diskuterte oversjøisk handel med skipsfolk, men det er mulig at han kunne ha fått noen tips fra dem.

Ved Stavanger Preservings første anlegg var «fabrikasjonen fra først av væsentligst baseret paa nedlægning av hermetik til skipsbruk». ¹⁷ I 1874 skjedde det at «allerede det andet aar solgtes der... adskillig i eksport til skibshandlere i England, Holland, Belgien, Frankrik, Tyskland og Sverige. I de paafølgende aar kom flere lande til...» ¹⁸

Vareprøver

Vareprøver av hermetikkprodukter var ganske vanlige i de tidligere perioder. Som vi har sett hadde man begynt å eksportere til utlandet. Vareprøver var det neste trinnet: «For at gjøre varene mer kjendt, sendtes smaapartier med norske skibe til forhandling i utenlandske havne». ¹⁹ Men dette refererer til andre varer enn sardiner. For eksempel nevner en «pris-courant» (prisliste) fra Stavanger Preserving Co. fra 1874 mange forskjellige varer, «Supper... Kjødretter... Vildt... Fjærkræ... Fisk (men ikke brisling/sardiner)... Grønsager og Diverse». ²⁰ Dr. Johan Hjort forteller om sardiner at: «Det første aars nedlægning av brisling [1879] begynde straks sin vandring ut i verden til indenlandske og utenlandske forbindelser, først som prøver...» ²¹ Nøkkelordet her er «forbindelser». «Kaptein J. B. Mejlænder, medeier og disponent i Stavanger Preserving Co., var tidligere sjøkaptein og hadde seilt på nære og fjerne farvann med godt resultat... Han var meget språkmektig og godt kjent med skipshandlere over hele verden. Dette var kanskje nøkkelen til hans suksess som markedsfører av «Røgede Norske Sardiner» verden over». ²² Mejlænder sier selv i en avisartikkel: «...det var disse forsøgsnedlægninger jeg høsten 1879 sendte til de forskjellige steder i Europa samt til Valparaiso o.a.s. til mine bekjendte blant skibshandlere paa disse steder. Det var prøvesendelser paa fra 3 til 12 æsker – dels vedlagt ordre paa andre vare.» ²³ Året etter (1880) ble «Røgede norske sardiner» sendt til «Belfast, Hamburg, Valparaiso, Gøteborg, Hull, Bremerhafen, Gestemünde, London, Liverpool, Gloucester, Malaga, Queenstown, Bordeaux, Altona, Paris, Rotterdam og Cette». ²⁴

Internasjonale utstillinger

Fra 1865 begynte norske firma å delta i internasjonale fiskerietstillinger og andre handelsutstillinger. Disse utstillingene var svært viktige for å vise frem de norske fiskeriproduktene både til handelsmenn og til publikum rundt om i verden. Og konkurransen var stor, slik vi kan lese i Beretning om den internasjonale fiskerietstillingen i Bergen [1865], hvor det var seks prøver «af röget lax», «en mængde prøver..af de finere fiskesorter og crustaceer», fra blant andre firmaet M. Thams i Trondheim (som vant medaljen), C. A. Thorne fra Moss, og W. Knudtson i Christiansund. Andre firma som fikk hederlig omtale var:

Alfred Dahlgren (Carlstad, Sverige), C. A. Lyhs (Christiansund), Fru G. Smith (Christiania), Frøken C. Magelsen, Hans Smith, Anton Bjørnstad (alle tre fra Christiania), Berent M. Nilsen (Bergen), Fru Nordström (Marstrand), Gustaf Andersson (Fjälbacka) og C. F. Gahnbäcks (Reval).

C. A. Lyhs, Bordevich & Co. (Lofoten) og det Norske Fiskeguanoseselskab (Christiania) stilte også ut fiskemel, og A. Rosing (Aas) og Lyhs stilte ut «bröd af dette meel».²⁵

Vi finner en lignende historie i Beretningen om den internationale fiskeriutstilling i Boulogne-sur-mer 1866. Svært mange land deltok: beretningen forteller om «gjenstander fra Sverige, Danmark, Tyskland og Belgia i ett rom, og fra Frankrike, Storbritannia og Nederland i et annet»... «et tredje indeholdt maskiner og andre voluminøse Apparater og et fjerde alle de innsendte Skrifter, Tegninger og Karter vedkommede Fiskeribedriften.»²⁶ Men det var ikke alt: «I handelskammerets Ratus fandtes de forskjellige Landes lagesaltede Produkter samlede i et, og de tørre i et annet Rum.»... «der også i denne fandtes Prøver af alle vore Artikler, fremstillede i Glasvaser eller i klistet med Glaslaag...» Beretningen nevner også «det norske Folks kraftige Deltagelse i Udstillingen, en Liberalitet og en Deltagelse, hvilke, jeg haaber, tidligere eller senere ville bringe rige Frugter for den norske Fiskeriindustri.» Og besøket? Til tross for et utbrudd av kolera var det «mindst 25.000 personer» som besøkte utstillingen mellom 18. august og slutten av september.

I året 1880 deltok Stavanger Preserving Co. på fiskerimessen i Berlin og fikk gullmedalje for sine produkter, noe som antakelig var en sterkt medvirkende årsak til at firmaet allerede i 1881 var kommet opp i en produksjon på «18,000 bokser sardiner.»²⁷

Medaljer (fig. 4)

At det var viktig å bli sett og anerkjent på disse utstillingene, viser det faktum at tre av de største fabrikkene (Stavanger Preserving Co., C. Houge Thiis og Christian Bjelland & Co. AS) til sammen kunne skilte med medaljer fra hele 36 utstillinger (de fleste i utlandet) mellom 1876 og 1899. Bak deltakelsen på utstillinger og medaljer som ble vunnet lå det selvsagt mye forberedende arbeid. Vi vet at mange andre fabrikker også deltok på den tiden, og de tre ovennevnte fabrikkene deltok også i utstillinger der de ikke vant medaljer.²⁸ Vi vet at også andre firma deltok fordi de er omtalt i utstillingsberetninger, og fordi de har bilder av

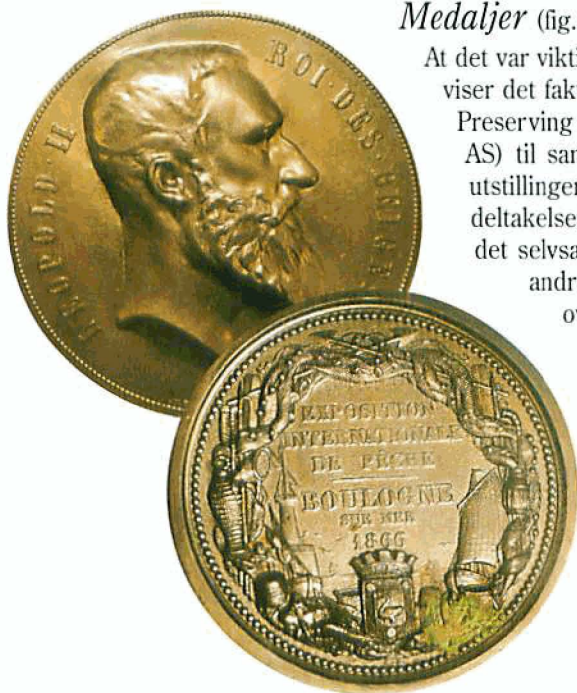


Fig. 4: Eksempler på utstillingsmedaljer, både vunnet av Christian August Thornes' firma (øverst) i Antwerpen i 1894 (gull), og nederst, i Boulogne-sur-Mer i 1865 (sølv). (Norsk Hermetikkmuseum)

Fig. 4: Examples of exhibition medals both won by Christian August Thornes' company. Top, at Antwerp in 1894 (gold), and below, at Boulogne-sur-Mer in 1865 (silver).

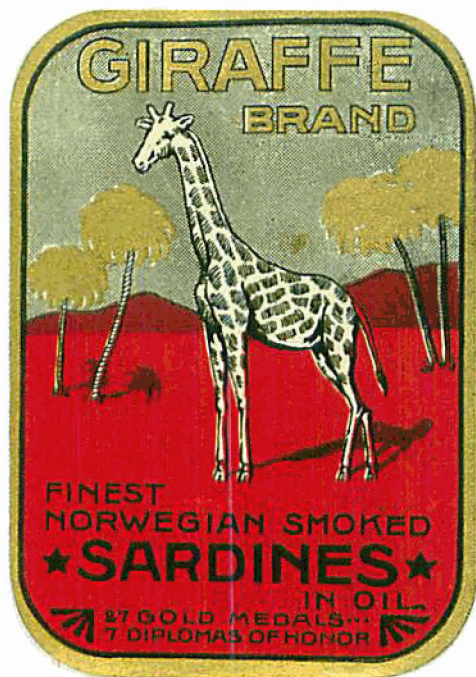


Fig. 5: Etiketten «Giraffe» (Houge Thiis fabrikk), med omtale av «27 gullmedaljer» og «7 æresdiplomer» (Norsk Hermetikkmuseum).

Fig. 5: The label «Giraffe» (Houge Thiis factory), with mention of «27 gold medals» and «7 Diplomas of honor» (sic).

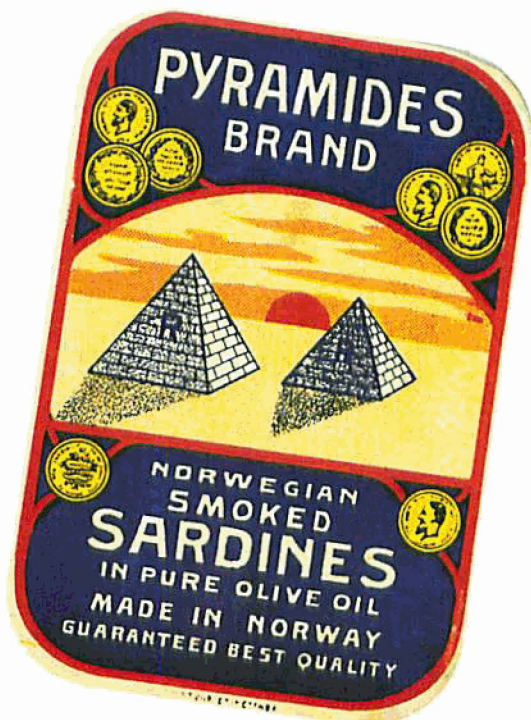


Fig. 6: Etiket (iddis) «Pyramides». Medaljene er helt fiktive, og «teksten» er bare rableri. Sammenlign med ekte medaljer avbildet på brevhodene i figur 7 og 8. Norsk Hermetikkmuseum.

Fig. 6: The label «Pyramides». The medals are completely imaginary, and the «text» on them is merely scribble. Compare with genuine medals on letterheads in plates 7 and 8.

medaljer på etikettene sine eller i brevhodene sine. (Se appendiks.) Medaljer var svært god reklame, så god at vi har noen etiketter med medaljer som er helt fingerte! (for eksempel Pyramides (fig. 6), av en ukjent fabrikant, og kanskje en variant av Morton Brand). Andre varemerker som enten viser eller nevner medaljer på etikettene er de følgende: «Mannen med fisken» (Bjelland), Challenge (Valvatne), Extra, Giraffe (fig. 5) og King Edward Brand (Houge Thiis), John Braadland Brand, Clipper, Blue Peter (dette varemerket ble faktisk brukt av 12 forskjellige selskaper eller filialer), Country Club, Erik Brand, og Excelda Brand. Senere kom Trondheim Preservings varemerker Gold Medal og Morning Glory.

Medaljer i brevhoder ble brukt av Christian Bjelland & Co A/S (1890, 1900 (fig. 7), 1908); Holmen's (1917); Nor Preserving Co. (1917); Helje Valvatne (1913) og Aalesund Preserving Co. (1917). På denne tiden var det svært vanlig å bruke forseggjorte og dekorative brevhoder. Dette var en naturlig plass å framheve priser og medaljer som firma hadde vunnet. Ronneberg Preserving viste en sølvmedalje vunnet i London i 1883 på sin prislister, og de brukte et bilde av



Fig. 7: Brevhode som viser medaljer: Chr. Bjelland, 1901. (Norsk Hermetikkmuseum)

Fig. 7: Letterhead showing medals. Christian Bjelland 1901.



Fig. 8: Brevhode som viser medaljer: Nor Preserving Co. (Norsk Hermetikkmuseum)

Fig. 8: Letterhead showing medals. Nor Preserving Co.

denne medaljen i sine reklamer i *Tidsskrift for Hermetikindustri*. Fra alle disse kildene kan vi rekonstruere en liste som viser Norges vellykkede deltakelse på internasjonale utstillinger. Til tross for at Norge var et ganske fattig land med en liten befolkning, var resultatene meget imponerende.



Bilder som taler for sig selv.

Tegneserie som viser reklame i en trikk (2), på veggen til en fabrikk (3), og i en butikk (5 og 6).
 Cartoon showing advertisements in a tram (2), on a factory wall (3), and in a shop (5 and 6).

Konklusjon

Men tilbake til hovedspørsmålet: klarte Norge å «beseire verden» med «røgede norske sardiner»? Håpet fabrikkene at de fleste familier på kloden kom til å spise en eske sardiner hvert år; hver måned; hver uke, eller kanskje hver dag? Trodde fabrikkene at de, på grunn av dyktig markedsføring og et utmerket produkt, ville seire over all konkurranse fra Middelhavets og Østersjøens (urøykte) sardiner? Kanskje hadde det vært mulig før rettssakene i tiden 1905–1915, som forbød norske produsenter å bruke betegnelsen «sardiner» innenfor Europa. Dette var etter et initiativ fra Frankrike, som ville beskytte sin egen sardinindustri.²⁹

Da Christian Bjelland & Co. brukte slagordet «To Conquer the World» (ca. 1911) var det ca. 40 sardinfabrikker i Stavanger, og bare noen få som var store nok til å betraktes som konkurrenter til Bjelland. Med den tidens optimisme og med industrien i stor vekst, var det kanskje mulig å tenke seg «To Conquer the World», i den forstand at de fleste innbyggerne i verdens store engelsktalende byer ville få kjennskap til norske sardiner. Det var nok noe urealistisk å tenke seg at folk flest i Afrika, Asia og Sør-Amerika både kunne betale for norske sardiner og var villig til å endre matvanene sine – for ikke å snakke om problemer med språk, valuta, toll, transport og distribusjon av varer. Men en del fabrikker forsøkte i alle fall.

Det var i de engelsktalende land at de store suksessene kom. Amerika, som hadde en relativt sterk forbindelse til Norge på grunn av den store norske innvandringen, var hovedmarkedet. Australia var engelsktalende og relativt urørt som marked, men også her prøvde man å beskytte sin egen fiskeindustri.³⁰ Likevel ble dette fjerne landet norsk sardinindustriens fjerde største marked. England med sine kolonier (inkludert Sør-Afrika) ble nådd bl.a. gjennom det engelske firmaet Angus Watson, som Christian Bjelland hadde en handelsavtale med.

I begynnelsen av 1920-årene var det økonomisk nedgang i sardinindustrien, og drømmen om å beseire verden må ha blitt svakere. I 1920 ble forholdene innen hermetikkindustrien betraktet som vanskelige, med det resultat at det ved flere av fabrikkene ble «foretat betydelige driftsindskrænkninger og opsigelser» og i tillegg var det «at befrygte at ledigheten inden hermetikindustrien vil bli omfattende». Men til tross for dette fortsatte Christian Bjelland & Co. sin virksomhet nesten uten pause. Ikke minst kjøpte han fabrikker som hadde gått konkurs. I 1926 var den årlige omsetningen til firmaet Christian Bjelland & Co. faktisk hele 11 millioner kroner. Året etter, da Ragnvald Bjelland overtok ledelsen av firmaet, besto det av 21 fabrikkanlegg og dessuten salgskontorer i New York, Chicago og London, foruten en stor skipsflåte. I 1928 åpnet firmaet enda et salgskontor, denne gang i Hamburg.³¹ På den tiden var det kanskje rimelig å snakke om «To Conquer the Stavanger Sardine Industry», og det var ikke lite, bare det.

Summary

This article takes as its starting point the 1911 marketing slogan of the Christian Bjelland canning company in Stavanger: «To Conquer the World». The article attempts to answer the question of to what extent the hopes of this slogan were fulfilled in the period c.1860–1910.

Many of the early sardine factory owners had been involved in overseas trading before establishing their sardine canning businesses, and thus had many overseas contacts of which they made good use in their marketing strategy.

Various marketing techniques are considered: word of mouth, advertisements of different sizes and the evidence for them. Sardine can labels were a prime advertising medium, as were company letterheads showing medals won at international trade fairs.

Finally there is a more detailed examination of the extent of participation by Norwegian sardine companies in these trade exhibitions, including an Appendix of 30 sardine companies and the more than 70 exhibitions in which they participated.

Noter

- ¹ Kolderup, C. F., 1982: *Christian Bjelland & Co. AS 1882–1982*. Stavanger, Dreyer. ss. 107–108.
- ² Reklame nr. 503 i *Norges Eksportkalender* 1916.
- ³ Saxegaard, A., 1912: «Stavanger by's industrielle og tekniske utvikling», i *Stavanger by's industrielle og tekniske utvikling*, utgitt av Stavanger Handelsforening. Stavanger. Dreyer.
- ⁴ Kolderup, C. F., 1976: «De «gamle» hermetikkfabrikker til og med 1902», i *Blad av Hermetikkindustriens Historie* hefte 2, ss.2-9, og 1986: «Hermetikkindustrien på Utstillinger inntil 1914» i *Blad av Hermetikkindustriens Historie* hefte 4, ss. 23-4.
- ⁵ Se for eksempel Johnsen, J. G., 2000: *Gatelangs i hermetikkbyen*, bind 3, side 146.
- ⁶ Johnsen, J. G., 1996: *Gatelangs i hermetikkbyen*, bind 1, ss. 42–43. Av alle bilder og tegninger av Christian Bjellands fabrikker, er det ingen som viser plakater eller reklamemateriell på veggene, bare fabrikknavn og en statue av «Mannen med fisken» motivet. Se for eksempel Kolderup, C.F., 1982: *Christian Bjelland & Co. AS 1882–1982*. Stavanger, Dreyer. ss.78-79, eller Valen O., & Smitt-Inggebretsen, 1932: *50 År 1882–1932 Christian Bjelland & Co. AS*. Stavanger. Bilder av forskjellige fabrikker ss. 13–18, 20–29, og Johnsen, J. G., 1998: *Gatelangs i hermetikkbyen*, bind 2, side 144.
- ⁷ Se for eksempel Hjort, Dr. Johan, 1923: *50 Aar Stavanger Preserving Co*. Stavanger. Dreyer. Bilder sider 14, 18, 19, 22, 23.
- ⁸ Johnsen, J. G., 1996: *Gatelangs i Hermetikkbyen* Bind 1. Stavanger. Mesi A/S. Side 92.
- ⁹ *Ibid.*, Bind 3, side 122.
- ¹⁰ Bilder i utstillingen på Norsk Hermetikkmuseum.
- ¹¹ Kolderup, C.F., 1982, s. 57. (Footnote 6)
- ¹² Johnsen, J.G., 1987: «Iddisane som kulturhistorisk minnebok og forskningsfelt», ss. 5–32 i *Stavanger Museums Årbok* 97. ss. 11 og 14.
- ¹³ (Utdrag fra *Verdens Gang* 8 Mai 1875 trykket på en 1941 reklamebrosjyre for Chr. August Thorne, Moss)
- ¹⁴ Erling Mathiesen, 1973: «Chr. Aug. Thorne – Pioneren og hans verk».
- ¹⁵ Røstbø, Jostein, 1999: *Industristad bygd på skip og sardiner*. Sunde. Sunde Grendalag. s. 24.
- ¹⁶ *Ibid.*
- ¹⁷ Hjort, Dr. Johan, 1923: *50 Aar Stavanger Preserving Co*. Stavanger. Dreyer. s.7.
- ¹⁸ *Ibid.*, s.9.
- ¹⁹ *Ibid.*, s.9f.
- ²⁰ *Ibid.* s. 11.
- ²¹ *Ibid.*, s.14.
- ²² Hviding, J., 1995: Historien om «Rogede norske sardiner». Stavanger. Norsk Hermetikkmuseum. s.18
- ²³ *Stavanger Aftenblad* august 1913. Sitert på *ibid.*, s.20.
- ²⁴ *Ibid.*, s.21
- ²⁵ Sitater fra *Beretningen om den internationale fiskeriustilling i Bergen 1865*.
- ²⁶ Herm. Baars, 1867: *Beretningen om den internationale fiskeriustilling i Boulogne-sur-mer 1866*. Bergen.
- ²⁷ J. Hviding, 1980: s.3 av foredrag *Sardinrøkingen er 100 år*.
- ²⁸ Kolderup, C.F., 1986: «Hermetikkindustrien på Utstillinger inntil 1914» i *Blad av Hermetikkindustriens Historie* hefte 4, ss. 23 -24
- ²⁹ Historien er lang, og flere land deltok på begge sider. Frankrike vedtok en lov i 1905 som forbød bruk av betegnelsen «sardin» i Frankrike til å beskrive andre småfisk enn *Clupea Pilchardus*. Norske «sardiner» er brisling, altså *Clupea Sprattus*. Vi har opplysninger om, eller spor av, rettssaker i Frankrike mot norske firmaer angående denne saken i 1906, 1907, 1909, 1910, 1912, og 1913; i Danmark i 1912–13; i Tyskland i 1912, 1913 og 1914; og i England i 1911, 1913, 1914 og 1915. Detaljer finnes i Kolderup, C.F., 1974: «Sardinbetegnelsen» i *Blad av Hermetikkindustriens Historie* hefte 1, ss. 47-62.
- ³⁰ Kolderup, C.F., 1974: «Sardinbetegnelsen: Del 2: Kjedelige forvarslar», i *Blad av Hermetikkindustriens Historie* hefte 1 ss. 47-49 nevner at «Generalkonsulatet i Melbourne telegraferer 29.12.1906 at tollboden der hadde forbudt innklarerer av 'Norwegian Smoked Sardines', de måtte etiketteres 'Sprats'...Norwegian Smoked Sardines is a misdescription – hjemmelen skal være en Regulation under Commerce Act of 1905... (Men) forbudet ble 'suspended' 7. januar og 'cancelled' 14.3.1907.»
- ³¹ Johnsen, J.G., op. cit., bind 2, s.133.

Appendiks

Oversikt over norske hermetikkfabrikker som deltok ved internasjonale handelsutstillinger i perioden 1865–1911

FABRIKKNAVN	UTSTILLING	MEDALJER	PRODUKT
Andersens Claus, Enke	Chicago 1893		
Bjelland, Christian	Bremen 1895 Brussel 1895 Lübeck 1895 Paris 1895 Berlin 1896 Bordeaux 1896 London 1896 Baden 1897 Marseille 1897 Stockholm 1897 Bergen 1898 Paris 1898 Trieste 1898 Magdeburg 1899		
Bordewich & Co, Lyngvær	Bergen 1865 Boulogne-sur-mer 1866		
Brantzæg, Abelvær	Bergen 1865		<i>Klippfisk</i>
Bryne, Thorstein	Liverpool 1886	Sølv	<i>Preserved meats, poultry, game and fish</i>
Braadland, John	St. Petersburg 1895 Stockholm 1897		
Christiania Preserving	Drammen 1873 Philadelphia 1876 Paris 1878, 1880 London 1883	-Fått utmerkelse- -Fått utmerkelse- -Fått utmerkelse- -Fått utmerkelse-	<i>Røget smaasild i Olie og fiskekager hermetiske nedlagt i Blikkaaser</i>
Conradsen, Johs.	London 1883		<i>Fiskekager, Fiskeboller, Pudding, samt ansjos</i>

FABRIKKNAVN	UTSTILLING	MEDALJER	PRODUKT
Dons, Henrik	Drammen 1873 Philadelphia 1876 Paris 1878		
Fosna Rogeri	Edinburgh 1882		<i>Hermetisk fiskepudding</i>
Kristiansund	Kristiansund 1892		<i>En opsats med div. Hermetik</i>
Froelich, Fritz S.	London 1883	Sølv	<i>Kompot af Torskelever og Torskerogn</i>
Hals & Co., Christiania	Lysekil 1883	Bronse	<i>Sild, Konserveret Makrel og Ansjos</i>
Handelsforeningen i Christiansund	Boulogne-sur-mer 1866	Bronse	<i>I olie nedlagt fisk</i>
Harr & Vesnæs	Liverpool 1886		<i>Anchovies, Boiled Spiced Herrings, Norwegian Sardines in Oil</i>
Haugesund Preserving	Kristiansund 1892		<i>20 forskjellige slags fiskeretter</i>
Holmens Preserving	Liverpool 1886		<i>Preserved Meats, Fish, Game, Vegetables and Soup</i>
Jonassen, T.C.	Edinburgh 1882 Liverpool 1886 København 1892	Sølv	<i>Ansjos</i> <i>Preserved Fish</i> <i>Ansjos</i>
Johs. Lie Preserving Co.	Paris 1889		
Moss Preserving Co.	Scheveningen 1892	Sølv ¹	
Møllers Preserving Co.	Stockholm 1897 Bergen 1898 St. Petersburg 1902		
Norwegian Preserving Co.	Brussel 1876 Paris 1867 & 1878	Bronse	<i>Herm. Fløte</i>
Mandal	Philadelphia 1876 London 1883	Bronse Bronse	<i>Preserveret fersk Kveite, Makrel, Anchovis</i> <i>Samling hermetiske Sager</i>

FABRIKKNAVN	UTSTILLING	MEDALJER	PRODUKT
Carl O. Olsen & Kleppe	-stadig med ved utstillinger- ² Melbourne 1880	men spesielt vet vi om: «4 førsteklasser & 3 annenklasser»	
Preserving Co. Nor	St. Petersburg 1902 Gent 1903 London 1903 Paris 1904		
Rønneberg, T.	London 1883		
Skandinavisk Pres. Co	Kiel 1896	Gull	<i>Udstilte preserving</i>
Stangeland, Enok C.	Trondheim 1887 Paris 1889	Solv Solv	<i>Kjøtthermetikk</i>
Stavanger Preserving Co.	Brussel 1876 Philadelphia 1876 Royal Aquarium 1877 Paris 1878 Berlin 1880 Melbourne 1880 Edinburgh 1882 London 1883 Antwerpen 1885 Liverpool 1886 Trondhjem 1879, 1887 Paris 1889 Bordeaux 1890 Stockholm 1897 Bergen 1898 Rival 1902 Vienne 1902 Nantes 1904 Liège 1905	Bronse Bronse Solv Solv Gull Gull Solv Gull (2) Gull Gull Gull Æresdiplom Gull Æresdiplom «Grand Prix» Diplôme d'honneur Gull -Membre du jury-	
M. Thams, Trondheim	Bergen 1865 Boulogne-sur-mer 1866	-Utstillingens medalje- Bronse	<i>Lakse hermetikk</i>
Thiis, C. Houge	København 1872 Drammen 1873 London 1873 Wien 1873	Hærdelig Omtale Bronse	<i>Appetitsild</i> <i>Haut- und Grätenlosen Heringen und Anschovis</i>

FABRIKKNAVN	UTSTILLING	MEDALJER	PRODUKT
	Paris 1878		<i>Anchovis de diverses espèces Harengs fins</i>
	Berlin 1880	Bronse	<i>Anchovis, Appetit-Hering</i>
	Melbourne 1880		
	London 1883		<i>Anchovies, Appetit-herring</i>
	Berlin 1884		
	Antwerpen 1885	Gull	
	Liverpool 1886	Sølv	<i>Anchovies and prepared food of fish, hermetically closed</i>
	Trondheim 1887		<i>Anschovis, Appetitsild-Herm. Fiskevarer samt Herm. Vildt.</i>
	København 1888	1ste Kl. Medalje	<i>Hermetiske nedlagte Fiskevarer, saasom Appetitsild, norske sardiner i olje, marineret sild, Fiskepudding, Fiskeboller m.v.</i>
	Melbourne 1888/9		
	Skien 1891	Gull	<i>1 monter med boxer og Æsker for Hermetik og Anshovia</i>
	Kristiansund 1892	Gull	<i>Anschovis, andre fiskevarer Vildt, Delikatesser.</i>
	Chicago 1893		
	Antwerpen 1894		
	Tromsø 1894	Gull	<i>Forskjellige sorter</i>
	Amsterdam 1895		
	Antwerpen 1895		
	Lübeck 1895	Gull	<i>Kjød, Fiskekonserves</i>
	Kiel 1896	Gull	<i>Fisch und Fischkonserven</i>
	London 1896	Gull	
	Stockholm 1897	15 Gull	<i>Fisk, Kjød, Delikatesser Anschos</i>
	Bergen 1898	Æresdiplom	
	Paris 1900	Gull	
	St. Petersburg 1902	Æresdiplom	
	Liège 1905	Æresdiplom	
	Stavanger 1905		
	Stavanger 1907		
	Trondheim 1908		

FABRIKKNAVN	UTSTILLING	MEDALJER	PRODUKT
	Bergen 1910		
	Arendal 1911	27 Gull 7 Diplomes d' honneur	
Thorne, Chr. August	Paris 1855		<i>Conserves alimentaires</i>
	London 1862		<i>Ansjos & Hermetically preserved articles of food-</i>
	Bergen 1865	Bronse	<i>Brisling, nedlagt i olie</i>
	Boulogne-sur-mer 1866	Sølv	<i>Brisling i olie</i>
	Stockholm 1866	Sølv og Bronse	
	Göteborg 1871	Sølv	
	Napoli 1871	Sølv	
	Kjøbenhavn 1872	Sølv	
	Drammen 1873	Sølv	
	Wien 1873	Bronse	
	Norrköping 1876	Sølv	
	Philadelphia 1876	Bronse	
	Paris 1878	Sølv og Bronse	
	Berlin 1880	Sølv	
	Christiania 1883	Sølv og Bronse	
	London 1883	Sølv og Bronse	
	Antwerpen 1886	Gull	
	Christiania 1888	Sølv	
	Kjøbenhavn 1888	Sølv og Bronse	
	Skien 1891	Bronse og Sølv	
	Kristiansund 1892	Bronse	
	Antwerpen 1894	Gull	
	Kiel 1896	Gull	
	Stockholm 1897	Gull og Sølv	
	Paris 1898	Gull Sølv og Bronse	
	Kragerø 1909	Sølv	

Kronologisk oversikt over utstillinger med norsk deltagelse i perioden 1865–1911

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
Bergen 1865	Chr. Aug. Thorne	Bronse	<i>Brisling nedlagt i olie</i>
	M. Thams, Trondheim	«Utstillingens medalje»	<i>Lakse hermetikk</i>
	Bordewich & Co, Lyngvær ³		
	Brantzæg, Abelvær		<i>Klippfisk</i>
Boulogne-Sur-mer 1866	Bordewich & Co., Lyngvær		
	Handelsforeningen i Christiansund	Bronse	<i>I olie nedlagt fisk</i>
	M. Thams, Trondheim	Bronse	
	Chr. Aug. Thorne	Sølv	<i>Brisling i olie</i>
Stockholm 1866	Chr. August Thorne	Sølv og Bronse	
Paris 1867	Norwegian Preserving Co., Mandal		
	Chr. Aug. Thorne	Bronse	<i>Herm. Fløte</i>
Göteborg 1871	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
Napoli 1871	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
København 1872	Houge Thiis	Hæderlig Omtale	
	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
Drammen 1873	Christiania Preserving	«Fått utmerkelse»	
	Henrik Dons	Sølv	
	Houge Thiis		<i>Appetitsild</i>
	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
Wien 1873	Houge Thiis	Bronse	<i>Haut- und Grätenlosen Heringen und Anchovis</i>
	Chr. Aug. Thorne	Bronse	
London 1873	Houge Thiis		
Bruxelles 1876	Norwegian Preserving Co., Mandal		
	Slavanger Preserving	Bronse	
Norrköping 1876	Chr. Aug. Thorne	Sølv	

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
Philadelphia 1876 ¹	Bordewich & Co., Lyngvær		<i>Hakket tørfisk, Hvid Kaviar</i>
	Christiania Pres.	«Fått utmerkelse»	<i>Roget småsild i olie og Fiskekager hermetisk nedlagt i blikdaaser.</i>
	Henrik Dons	Bronse	
	H.A. Helgesund, Ålesund		<i>Preseverede Fiskekager, Plukfisk, og fersk laks nedlagt i Blikdaaser</i>
	Norwegian Preserving Co., Mandal		
	Stavanger Preserving Co.	Bronse	<i>Preseverede Fiskekager i Vin- og anden Slags Saus og fersk Hummer hermetisk nedlagt.</i>
	Chr. Aug. Thorne	Bronse	<i>Anchovis i olie., Fersk hummer og laks, hermetisk nedlagt.</i>
Royal Aquarium Maritime and Piscatorial Exhibition 1877	Stavanger Preserving Co.	Bronse	
Paris 1878	Christiania Preserving	«Fått utmerkelse»	
	Henrik Dons	Sølv	
	Norwegian Preserving Co., Mandal		
	Stavanger Preserving Co.	Sølv	
	Houge Thiis		<i>Anchovis de diverses espèces Harengs fins</i>
	Chr. Aug. Thorne	Sølv og Bronse	
Trondheim 1879	Stavanger Preserving Co.		<i>Brisling nedlagt i olje</i>
Melbourne 1880	Stavanger Preserving Co.	Gull	
	Schreiner, Nielsen Thiis		
	Carl O. Olsen & Kleppe	«4 førsteklasses & 3 annenklasser»	
Berlin 1880	T.C. Jonassen	Bronse	<i>Ansjos</i>
	Stavanger Preserving Co.	Gull	
	Houge Thiis	Bronse	<i>Anchovis, Appetit-Hering</i>
	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
Paris 1880	Christiania Preserving	«Fått utmerkelse»	
	Henrik Dons	Sølv	

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
Edinburgh 1882	T.C. Jonassen Stavanger Preserving Co.	Sølv	<i>Ansjos</i>
	Fosna Røgeri, Kristiansund		<i>Hermetisk fiskepudding</i>
Christiania 1883	Chr. Aug. Thorne	Sølv og Bronse	
London 1883	Bergens Hermetiske Fabrik Christiania Preserving	Sølv «Pått utmerkelse» Sølv	
	Fritz s. Froelich	Sølv	<i>Kompot af Torskelever og Torskerogn</i>
	Johs. Conradsen	Sølv	<i>Fiskekager, Fiskeboller, Pudding, samt ansjos</i>
	Fosna Røgeri	Gull	
	Mosjøen	Sølv	
	Moss Preserving Co. (Chr. Aug. Thorne)	Sølv og Bronse	
	Norwegian Preserving Co.	Bronse	<i>Samling Hermetiske Sager</i>
	T. Rønneberg S.M. Sivertsen Stavanger Preserving Co. Houge Thiis	Sølv Gull (2) + æresdiplom (2)	<i>Anchovies, Appetitherring</i>
Lysekil 1883	Hals & Co. Christiania	Bronse	<i>Sild, Konserveret Makrel og Ansjos</i>
Berlin 1884	Houge Thiis		
Antwerpen 1885	Stavanger Preserving Co.	Gull + Æresdiplom	
	Houge Thiis	Gull	
	T.C. Jonasen		
	Holmens Preserving		
Kristiansand 1885	Holmens Preserving	Æresdiplom	
Antwerpen 1886	Chr. Aug. Thorne	Gull	
Liverpool 1886	Thorstein Bryne	Sølv	<i>Hermetically Preserved meats, poultry, game and fish</i>
	Holmens Preserving		<i>Preserved Meats, Fish, Game, Vegetables and Soup</i>

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
	Harr & Vesnæs		<i>Anchovies, Boiled Spiced Herrings, Norwegian Sardines in Oil</i>
	T.C. Jonasen	Sølv	<i>Preserved Fish</i>
	Houge Thiis	Sølv	<i>Anchovies and prepared food of fish, hermetically closed</i>
	Stavanger Preserving Co.	Gull	
Trondheim 1887	Enok. C. Stangeland	Sølv	<i>Kjøtthermetikk</i>
	Houge Thiis		<i>Anschovis, Appetitsild-Herm. Fiskevarer samt Hern. Vildt.</i>
	Stavanger Preserving Co	Gull	
Christiania 1888	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
København 1888	Chr. Aug. Thorne	Sølv og Bronse	
Kjøbenhavn 1888	Houge Thiis	1ste Kl. Medalje	<i>Hermetiske nedlagte Fiskevarer, saasom Appetitsild, norske sardiner i olje, marineret sild, Fiskepudding, Fiskeboller m.v.</i>
	T.C. Jonasen		<i>Roget brisling i olje</i>
Melbourne 1888	Houge Thiis		
	Stavanger Preserving Co.	Gull	
Paris 1889	Johs. Lie Preserving Co.	Sølv	
	Enok C. Stangeland	Sølv	
	Stavanger Preserving Co.	Gull	
Bordeaux 1890	Stavanger Preserving Co.	Æresdiplom	
Skien 1891	Houge Thiis		
	Chr. Aug. Thorne	Sølv og Bronse	
Kristiansund 1892	Haugesund Preserving		<i>20 forskjellige slags Fiskeretter</i>
	Houge Thiis		
	Fosna Rogeri		<i>En opsats med div. hermetik</i>
	Chr. Aug. Thorne	Bronse	

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
København 1892	T.C. Jonassen		<i>Ansjos</i>
Chicago 1893	Claus Andersens Enke Houge Thiis		
Antwerpen 1894	Houge Thiis Chr. Aug. Thorne	Gull	
Tromsø 1894	Houge Thiis		
Amsterdam 1895	Houge Thiis		
Antwerpen 1895	Houge Thiis		
Bremen 1895	Chr. Bjelland		
Brussels 1895	Chr. Bjelland		
Lübeck 1895	Houge Thiis Chr. Bjelland		
Paris 1895	Chr. Bjelland		
St. Petersburg 1895	John Braadland		
Berlin 1896	Chr. Bjelland		
Bordeaux 1896	Chr. Bjelland		
Kiel 1896	Johs. Conradsen Skandinavisk Preserving Co. Houge Thiis Chr. Aug. Thorne	Gull Gull Gull Gull	
London 1896	Chr. Bjelland Houge Thiis		
Baden 1897	Chr. Bjelland		
Marseille 1897	Chr. Bjelland		
Stockholm 1897	Chr. Bjelland John Braadland Mollers Preserving Co. Skandinavisk Preserving Co. Stavanger Preserving Co.	Gull	

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
	Houge Thiis Chr. Aug. Thorne	Gull og Sølv	
Bergen 1898	Chr. Bjelland Preservingkompagniet Fram Møllers Preserving Co. Stavanger Preserving Co. Houge Thiis	Gull Æresdiplom	
Paris 1898	Chr. Bjelland Chr. Aug. Thorne	Gull, Sølv og Bronse	
Trieste 1898	Chr. Bjelland		
Magdeburg 1899	Chr. Bjelland		
Paris 1900	Houge Thiis		
Rival 1902	Stavanger Preserving Co.	«Grand Prix»	
St. Petersburg 1902	Møllers Preserving Co. Preserving Co. Nor Houge Thiis A.B. Sveriges Förenade Konserverfabrikker		
Wien 1902	Stavanger Preserving		
Gent 1903	Preserving Co. Nor		
London 1903	Preserving Co. Nor		
Nantes 1904	Stavanger Preserving Co.	Gull	
Liège 1905	Stavanger Preserving Co. Houge Thiis	«Membre du Jury»	
Hanover 1905	A/S Norwegian Smoked Sardine Co.		
Munchen 1905	A/S Norwegian Smoked Sardine Co.		
Stavanger 1905	Houge Thiis		
Stavanger 1907	Houge Thiis		
Trondheim 1908	Houge Thiis A/S Norwegian Smoked Sardine Co.		

UTSTILLING	FABRIKKNAVN	MEDALJER	PRODUKT
Kragero 1909	Chr. Aug. Thorne	Sølv	
Bergen 1910	Houge Thiis		
Arendal 1911	Houge Thiis		

¹ Kolderup, C. F., 1976: «De «gamle» hermetikkfabrikker til og med 1902» i *Blad av Hermetikkindustriens Historie*. Hefte 2, s.3. Det står at selskapet «Deltok ivrig i utstillinger», uten flere detaljer, men i museets samlinger finnes bare den sølv medaljen som ble vunnet i Scheveningen.

² *ibid.*, s.5

³ *ibid.*, s.6. han skriver at «firma [var] også med [i utstillinger], men om deltagelsen gjelder hermetikk eller andre varer fremgår ikke.»

⁴ *ibid.* s.8 «Dessuten var der 7 eller 8 firma som bare stillet ut ansjos.»